

Data przesłania tekstu: 25 X 2017 r.

Data przyjęcia tekstu do druku: 27 X 2017 r.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2017.017>

**Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół,
oprac. Justyna Sowińska, Aleksandra Starczewska-Wojnar,
Archiwum Państwowe w Opolu, Opole 2016, CD-DVD-ROM.**

Spektrum form stosowanych przez archiwa państwowe w realizacji działań edukacyjnych nieustannie poszerza się o nowatorskie, w pełni aktywizujące odbiorców inicjatywy¹. Wśród nich warto wspomnieć najciekawsze z nich: gry miejskie², projekt „Dawne pismo”³, lekcje archiwalne on-line⁴, gry planszowe⁵, konkursy⁶, a także szerzej pomyślane akcje „Mały Przyjaciel Archiwum”⁷, „Zakochaj się w Archiwum na ferie”⁸, „Uni-

¹ A. Rosa, *Funkcja edukacyjna archiwów*, Warszawa 2012.

² *Gry miejskie w działalności edukacyjnej archiwów*, red. H. Mazur, A. Rosa, Kielce–Toruń 2017.

³ A. Sokół, A. Warzecha, *Projekt „Dawne pismo” oraz edukacja w dziedzinie paleografii i neografii za pośrednictwem Internetu*, [w:] *Educare necesse est – ale jak i dlaczego? Przykłady dobrych praktyk edukacyjnych*, red. V. Urbaniak, Warszawa 2017, s. 139–143.

⁴ H. Mazur, *Lekcje archiwalne on-line Archiwum Państwowego w Kielcach*, „Wiadomości Historyczne”, r. LXVI, 2013, nr 5, s. 13–19.

⁵ M. Szczepaniak, G. Tyrchan, *Przykłady nowych form edukacyjnych realizowanych przez Archiwum Państwowe*, [w:] *Zatrzymać przeszłość, dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Wrocław 5–7 września 2012 r.*, red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 493–500.

⁶ Przykładowo: *Z rodzinnego archiwum. Regionalny konkurs edukacyjny dla dzieci i młodzieży*, oprac. A. Dziatczyk, Wrocław 2016; A. Radecka, *Sprawozdanie z przebiegu Rejonowego Konkursu Historycznego „Źródła historyczne bogactwem kulturowym narodu”*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, t. 6, 2014, s. 122–123.

⁷ *Mały przyjaciel archiwum*, <http://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/71> (dostęp 24 X 2017 r.)

⁸ *Zakochaj się w Archiwum na ferie*, <http://www.archiwum.kalisz.pl/aktualnosci/183> (dostęp 24 X 2017 r.)

wersytet Dzieci”⁹. Archiwiści popularyzując wiedzę o archiwach i ich zasobie sięgają po różnego rodzaju media¹⁰. Coraz częściej można odnotować łączenie edukacji z zabawą i rozrywką w działaniach archiwów¹¹.

Obok nowoczesnych form archiwa państwowe stosują klasyczne środki oddziaływania organizując wystawy, rozmaite spotkania, wykłady, prelekcje. W grupie tradycyjnych form edukacyjnych należy umieścić także lekcje archiwalne. Choć termin ten w praktyce archiwalnej i literaturze naukowej pojawia się dopiero w początkach XXI w., to lekcje archiwalne sięgają swą genezą lat pięćdziesiątych minionego stulecia, gdy archiwa w ramach prac kulturalno-oświatowych organizowały dla uczniów prelekcje, odczyty, wykłady i pogadanki¹². Pierwsze przejawy prowadzenia zajęć dla młodzieży szkolnej przez archiwistów mają jeszcze starsze tradycje wywodzące się z czasów międzywojennych¹³.

Lekcje archiwalne odbywające się w kilkudziesięciu placówkach archiwalnych w Polsce (zarówno w archiwach państwowych, jak i ich oddziałach zamiejscowych), a zatem w różnym czasie i miejscu są problemem trudnym do zbadania. W dodatku są to wydarzenia o charakterze efemerycznym, po których pozostają znikome ślady w dokumentacji własnej archiwów państwowych. Pomimo tych badawczych utrudnień i ograniczeń, w oparciu o analizę opublikowanych na Strefie Edukacyjnej będącej częścią portalu internetowego Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych¹⁴ konspektów i scenariuszy lekcji archiwalnych udało się dokonać pewnych uogólnień. Lekcje w archiwach państwowych w praktyce bardzo często sprowadzają się do przekazywania uczniom przez archiwistę gotowej wiedzy (głównie z zakresu archiwistyki, genealogii oraz dziejów lokalnych i regionalnych) najczęściej w postaci wykładu uzupełnionego pokazem materiałów archiwalnych, a niekiedy wyłącznie ich cyfrowych kopii¹⁵.

---

⁹ Współpraca z Fundacją Uniwersytet Dzieci, <http://olsztyn.ap.gov.pl/uniwersytet-dzieci> [dostęp 24 X 2017r.]

¹⁰ H. Mazur, A. Rosa, *Przegląd edukacyjnych inicjatyw filmowych*, [w:] *Educare necesse est*, s. 231–243; T. Matuszak, M. Hubka, „Odpowiedni dać rzeczy obraz...”, czyli archiwiści w roli twórców filmu, [w:] *Educare necesse est*, s. 245–259.

¹¹ H. Mazur, *Czy możliwe jest „historical edutainment” w archiwach państwowych? Przykłady stosowania rozrywki i zabawy w działalności edukacyjnej archiwów państwowych w Polsce*, [w:] *Nauczanie przez zabawę*, red. G. Pańko, M. Skotnicka-Palka, B. Techmańska, Wrocław 2015, s. 149–170.

¹² T. Młodkowski, *Z doświadczeń archiwisty powiatowego w zakresie badań regionalnych i prac kulturalno-oświatowych w terenie*, „Archeion”, t. 24, 1955, s. 74–86; S. Pańków, *Działalność popularyzatorska archiwów państwowych w Polsce Ludowej*, „Archeion”, t. 41, 1964, s. 139–148.

¹³ I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa Państwowe w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006, s. 335–340.

¹⁴ *Aktualności edukacyjne*, http://archiwalna.archiwa.gov.pl/pl/aktualnoci-edu.html?template=archiwa_edu (dostęp 24 X 2017 r.)

¹⁵ H. Mazur, *Lekcje archiwalne w archiwach państwowych w świetle konspektów i scenariuszy w Strefie Edukacyjnej Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych*, w: „Archiwista Polski”, nr 4, 2014, s. 39–58; tenże, *Edukacja historyczna w archiwach – bilans, perspektywy, postulaty*, [w:] *Kierunki*

Nic zatem dziwnego, że „uczeń na takich zajęciach pozostaje biernym słuchaczem, a nie aktywnym ich uczestnikiem”¹⁶.

Rzecz jasna w wielu archiwach lekcje archiwalne stoją na wysokim poziomie nie tylko merytorycznym, ale i dydaktycznym. Niektóre z nich wydają drukiem scenariusze i konspekty takich lekcji, których powstanie poprzedzają organizowane dla nauczycieli warsztaty metodyczne. Koronnym przykładem jest tu Archiwum Państwowe w Warszawie, które może się poszczycić trzema publikacjami: *Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii*¹⁷, *Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną*¹⁸ oraz *Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów*¹⁹. Z kolei Archiwum Państwowe w Płocku przygotowało scenariusze zajęć dla uczniów najniższych klas szkoły podstawowej²⁰.

---

badan dydaktycznych. *Kierunki zamian edukacji historycznej*, [w:] Toruńskie Spotkania Dydaktyczne, t. 10, red. S. Roszak, M. Strzelecka, A. Wieczorek, Ł. Wróbel, Toruń 2013, s. 298–309.

¹⁶ G. Tyrchan, M. Szczepaniak, *Rozszerzanie oferty edukacyjnej archiwów państwowych. Nowy kierunek i wymóg czasu*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny”, r. 16, 2013.

¹⁷ *Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2010; zob. także H. Mazur, [Rec.] *Archiwum jako warsztat pracy nauczyciela historii. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i szkoły ponadgimnazjalnej*, pod red. Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak, Warszawa 2010, ss. 71 + CD, „Archiwista Polski”, nr 3, 2011, s. 71–76.

¹⁸ *Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012; zob. także D. Konieczka-Słowińska, [Rec.] *Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012, ss. 81 + CD, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne”, t. 2, 2013, s. 225–230; H. Mazur, [Rec.] *Bez korzeni nie zakwitniesz – Warszawa moją małą ojczyzną. Scenariusze lekcji dla nauczycieli szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2012, ss. 81 + CD, „Archiwista Polski”, nr 2, 2013, s. 77–82.

¹⁹ *Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych*, red. T. Stachurska-Maj, V. Urbaniak, Warszawa 2015; zob. także M. Machałek, [Rec.] *Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych*, red. Teresa Stachurska-Maj i Violetta Urbaniak, Warszawa 2015, ss. 88, „Świętokrzyskie Studia Archiwalno-Historyczne”, t. 5, 2016, s. 351–357; H. Mazur [Rec.] *Warszawski trudny czas, czyli stolica i jej mieszkańcy w świetle archiwaliów. Scenariusze lekcji dla nauczycieli historii wszystkich etapów edukacyjnych*, pod red. Teresy Stachurskiej-Maj i Violetty Urbaniak, Warszawa 2015, ss. 88 + CD, „Archiwista Polski”, nr 3, 2016, s. 85–90.

²⁰ *Poznaję moje miasto – scenariusze zajęć, Płock 2013; Poznaję moje miasto – karty pracy dla nauczyciela do zajęć z dzieckiem, Płock 2013; zob. także H. Mazur [Rec.] Poznaję moje miasto – scenariusze zajęć, Płock 2013, ss. 20; Poznaję moje miasto – karty pracy dla nauczyciela do zajęć z dzieckiem, Płock 2013, ss. 14 + 8 kart luźnych z ilustracjami, „Archiwista Polski”, nr 4, 2014, s. 89–93.*

W ostatnim czasie śladem wymienionych wyżej placówek podążyło Archiwum Państwowe w Opolu z propozycją siedmiu scenariuszy lekcji dostępnych na CD pod tytułem *Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół*. To właśnie propozycja opolskiego archiwum stanowi przedmiot niniejszej recenzji.

Po odtworzeniu płyty na monitorze komputera widzimy tytuł publikacji wraz interesującą grafiką przedstawiającą tablet oraz figurę św. Wojciecha, a więc obok siebie symbole przeszłości i historii z jednej oraz współczesności i nowoczesności z drugiej strony. Wyświetlone na tablecie archiwalia (m.in. dokument pergaminowy) jednoznacznie wskazują konieczność wykorzystania archiwaliów w edukacji historycznej i podkreślają, że nowe technologie mogą doskonale współgrać z wiekowymi materiałami archiwalnymi. Drugim elementem widoku startowego płyty są logo organizatorów oraz instytucji sprawujących patronat, a także mediów. Najważniejszą częścią są trzy przyciski *Wprowadzenie*, *Autorzy* oraz *Scenariusze i karty pracy*.

We wprowadzeniu Mirosław Lenart Dyrektor Archiwum Państwowego w Opolu zwraca uwagę, że ideą przyświecającą powstaniu scenariuszy, było pragnienie, udostępnienia materiałów archiwalnych, „aby służyły nauczaniu i poznawaniu historii”. Lenart wyjaśnia także, że materiały edukacyjne powstały w ramach projektu „Śladami św. Wojciecha w Opolu. Od chrzcielnicy do dokumentu”. Z kolei redaktorki Justyna Sowińska i Aleksandra Starczewska-Wojnar bardzo jasno określają jeden z celów publikacji, która ma stanowić pomoc i inspirację dla nauczycieli.

Zakładka *Autorzy* informuje, że za opracowanie scenariuszy odpowiedzialny był Arkadiusz Wickiewicz, a wyboru materiałów archiwalnych dokonały Dorota Kruba-Raczek, Maria Osika, Justyna Sowińska i Aleksandra Starczewska-Wojnar. Z kolei wysoki poziom dydaktyczny gwarantują dwa nazwiska dydaktyków historii: Barbary Kubis, która podjęła się recenzji publikacji oraz Anny Gołębiowskiej udzielającej konsultacji dydaktycznych. Nad całością projektu czuwały redaktorki: Justyna Sowińska i Aleksandra Starczewska-Wojnar będące jednocześnie jego pomysłodawczyniami.

Ostatni przycisk *Scenariusze i karty pracy* przekierowuje do przycisków stanowiących listę konspektów siedmiu lekcji. Po kliknięciu każdego z przycisków z tytułem danego tematu lekcji pojawiają się dwa kolejne przyciski *Materiały dla nauczyciela* oraz *Materiały dla ucznia*. Materiały dla nauczyciela stanowią scenariusze lekcji sporządzone według jednego schematu dla każdej lekcji. Obejmują one następujące elementy: temat lekcji, cele kształcenia – wymagania ogólne, treści kształcenia – wymagania szczegółowe, metody i formy pracy, środki dydaktyczne, przebieg lekcji oraz bibliografię.

Pośród wymagań ogólnych najczęściej wskazywano kompetencje związane z chronologią historyczną (sytuowanie wydarzeń, zjawisk i procesów w czasie wraz z porządkiem ich), wyszukiwaniem informacji w różnych typach źródeł, ich porównywaniem, formułowaniem wniosków, tworzeniem narracji historycznej (formułowaniem wypowiedzi i ich argumentacją).

Omawiając wymagania szczegółowe poszczególnych lekcji warto zwrócić uwagę, że zadbano nie tylko o wiedzę uczniów. Użycie czasowników: opisywać, wyjaśniać, charakteryzować, porównywać, określać, rozróżniać, odczytać, interpretować, a także rozumieć czy dostrzegać, pozwala stwierdzić, że propozycje opolskiego archiwum może kształtować także umiejętności i postawy uczniów.

Jeśli chodzi o metody nauczania, to w każdym z siedmiu scenariuszy występuje praca pod kierunkiem w oparciu o wybrane źródła oraz zasoby internetu. Sześciokrotnie pojawiają się: elementy wykładu i pogadanka. W czterech konspektach odnotowano pracę w grupach. Z kolei do trzech lekcji wprowadzono dyskusję.

Środki dydaktyczne stanowią w każdym przypadku karty pracy z materiałami źródłowymi. Wśród nich pojawiają się ilustracje herbów i godeł, rycin postaci, zabytków archeologicznych. Znaczną grupę stanowią archiwalia: kartografia (mapy i plany miast), dokumenty pergaminowe, księgi miejskie, pieczęcie, akta wytworzone przez instytucje sądowe i administracji specjalnej. W niektórych przypadkach występują słowiczki pojęć. Pierwsza z propozycji tematycznych uwzględnia także strony WWW Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych oraz Archiwum Państwowego w Opolu.

Przebieg każdej z proponowanych lekcji przedstawiono według podziału na: wprowadzenie, rozwinięcie i podsumowanie. Rozwinięcie rozpisano nie tylko rozpisano na czynności nauczyciela i uczniów, ale wyszczególniono także (w porządku numerycznym) wszystkie dostępne w danej karcie pracy zadania omawiając ich istotę oraz wskazując poprawne odpowiedzi.

Materiały dla ucznia to karty pracy. W każdej z nich znajdują ilustracje, słowiczki, definicje pojęć, kalendaria, fragmenty źródeł, publikacji naukowych, mapy, schematy, skany dokumentów. Stanowią one bazę do opracowanych zestawów zadań i pytań, zarówno otwartych, jak i zamkniętych.

Pierwsza lekcja pt. *Co to jest archiwum* ma charakter wprowadzający i dotyczy definicji archiwum, jego zadań, znaczenia. Szczególny nacisk położono na kwestię odpowiedniego przechowywania i zabezpieczania materiałów archiwalnych. Niezwykle trafnym zabiegiem jest zdefiniowanie pojęć zbiorów archiwalnych, bibliotecznych i muzealnych, a tym samym rozgraniczenie tych często mylonych kategorii dóbr kultury.

Opole w czasach Mieszka I to temat kolejnej lekcji. Podstawę pracy uczniów ze względu na brak zachowanych źródeł archiwalnych dla tego okresu, stanowią mapy, szkice, schematy, a przede wszystkim ilustracje zabytków archeologicznych.

Lekcja *Symbolika władzy królewskiej* zapewnia już kontakt z archiwalią w postaci dokumentu króla Przemysła II Ottokara dla miasta Głubczyc oraz załączonej do niego pieczęci.

O dyplomatycznym charakterze lekcji *Miasto Nysa i jego mieszkańcy* przesądzają wprowadzone do jej toku elementy rozbiór dokumentu i zasady brachygrafii.

Następna lekcja zatytułowana *Lokacja wsi Sucha Psina* zapewnia z kolei pracę z pytaniami i schematami wsi.

Pierwiastek aktoznawczy występuje w lekcji *Akta nadania ziemi i budynków*. Zaproponowano w niej bowiem rozbiór aktu nadania wystawionego przez Powiatową Komisję Osadnictwa Rolnego w Oleśnie.

Ostatnia z lekcji *Internowani w stanie wojennym* umożliwia pracę z fragmentami publikacji naukowych oraz archiwaliami w postaci fotografii, ulotek i pocztówek.

Publikacja Archiwum Państwowego w Opolu to kolejne niezwykle udane przykłady aktywności archiwum na niwie edukacji. Jest trzecim wydawnictwem (choć pierwszym nie w wersji papierowej) zawierającym scenariusze lekcji archiwalnych. Propozycja opolskiego archiwum może stanowić cenne uzupełnienie i urozmaicenie lekcji historii. Dostarcza ona materiałów, które nauczyciel w wybranej przez siebie części i stopniu może wykorzystać na zajęciach jako środki dydaktyczne. Zawiera także gotowe scenariusze wraz z kartami, które kompleksowo można zastosować na lekcji. Bez wątpienia publikacja *Kultura chrześcijańska w dziejach narodu* wpływać może na poziom warsztatu dydaktycznego nauczyciela i jego kulturę źródłoznawczą. I wreszcie recenzowane wydawnictwo stanowić może źródło inspiracji czy motywacji dla pracowników innych archiwów.

Omawiane wydawnictwo zadaje kłam powielanemu często mitowi, że lekcja archiwalna nie może być dla dzieci i młodzieży ciekawa. Takie jednostkowe inicjatywy stoją w opozycji do dotychczasowych badań pokazujących, że zajęcia tego typu to często nudny wykład archiwisty nasycony specjalistyczną wiedzą niestwarzający możliwości jakiegokolwiek aktywności wśród uczniów. Publikacja Archiwum Państwowego w Opolu dowodzi, że lekcja przeprowadzona w oparciu o źródła archiwalne może być interesująca, a zadania i metody tak dobrane, aby zapewniać uczniom nie tylko kontakt, ale także pracę z archiwaliami połączoną z pełną aktywizacją. Po lekturze pracy *Kultura chrześcijańska w dziejach narodu. Materiały edukacyjne dla szkół*, nie mam wątpliwości, że w edukacji archiwalnej można wykorzystać wszelkie rodzaje archiwaliów, także te obcojęzyczne, pod warunkiem przygotowania uczniom odpowiedniego aparatu w postaci np. słowniczka.

Hubert Mazur
(Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie)
hubmich.mazur@wp.pl